

Food
and
Agriculture
Organization
of
the
United
Nations

Sea te Tulafono
mo te Aofagaga
o Mea ola ote tai?

**Sea te Tulafono
mo te Aofagaga
o Mea ola ote tai?**

TUVALU

Translated by
Samasoni Sauni, Melali Taape
and Lilian Fay-Sauni

FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS
Rome, 2001

The designation employed and the presentation of material in this information product do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the Food Agriculture Organization of the United Nations concerning the legal status of any country, territory, city or area or of its authorities, or concerning the delimitation of its frontiers or boundaries.

ISBN 92-5-904541-X

All rights reserved. Reproduction and dissemination of material in this information product for educational or other non-commercial purposes are authorized without any prior written permission from the copyright holders provided the source is fully acknowledged. Reproduction of material in this information product for resale or other commercial purposes is prohibited without written permission of the copyright holders. Applications for such permission should be addressed to the Chief, Publishing and Multimedia Service, Information Division, FAO, Viale delle Terme di Caracalla, 00100 Rome, Italy or by e-mail to copyright@fao.org

© FAO 2001

SEA TE TULAFONO MO TE AOFAGAGA O MEAOLA OTE TAI?

Te kiloga ki te maumea ika e aofia iei te aofagaga io me ko te faka telega, te faika, gaosiiga, mo te fakatauatuga o ika ki maketi, ke oko loa ki te fakaolaolaga o ika. E iloa fakalei ne tatou me i te maumea ika se vaega taua e tasi o meakai a tatou, se auala e maua iei avanoaga galue, tupe maua ki loto i kaiga kae se faiva foki tela e fiafia kiei tino i atufenua katoa o te lalolagi. E lau i miliona tino e fakan'a ki luga i ika mo ola latou. Kafai la e mafaufau tatou ke lava kae 'toe foki ika mo tupulaga gasolo, se feitu taua ke fakatau galue fesoasoani tatou katoa kola e aofia i sose tulaga o galuega tau te faika. E aoga malos loa te fakatau galue ki luga i te aofagaga mo te faka telega fakalei o feitu tau te faaika i atufenua o te lalolagi

Mo te mafaufauga loa tenei e tasi, e siliga atu i te 170 atufenua e 'kau atu ki te Fakapotopotoga Malo 'soko ki luga i meakai mo Tokilaakau i atufenua o te lalolagi (FAO) ko oti ne talia ne latou a te Tusi Tulafono tenei i te tausaga e 1995. Te Tusi Tulafono tenei e see faimalo atu ke talia kae e pule loa te atufenua ia ia. Te tusi e fakapogai tonu ki sose tino tela e galue i galuega tau te faika, io me ko latou e isi ne sokoga ki feitu tau te faika mo te fakaolaolaga o ika, faitalia te nofo pili io me e 'mao atu ki uta mai te tai. Ona ko te Tusi Tulafono tenei e seai se faimalo atu, e taua ko tino katoa e galue i galuega tau te faika mo te fakaolaolaga o ika ke tautali katoa latou ki fakanofoga mo tapula o te Tusi Tulafono tenei kae ke taumafai foki latou o fakagalue faitioga e tusi iei.

Te Tusi Tulafono tenei, tela e aofia iei ko fautuaga, tapula mo niisi tulaga e manakogina ke fakagalue, ne siliga atu i te lua tausaga te fakamainaga. Sui mai atufenua o te Fakapotopotoga ko te FAO, matagaluega i loto i te Malo, latou i matagaluega faika pela foki mo fakapotopotoga e se aofia i te Malo ne lasi te olotou galuega ne fai ki luga i te fakatokaga o te tusi tenei. Ko tena uiga ii, a te fakatokaga o te tusi tenei ne aofia katoa iei sui mai atufenua kesekese o te lalolagi kola ne fakatau lotomalie mo te fakaolaolaga o ika ki luga i vaega mo tulaga kesekese o meaola ote tai.

Malo fakatasi mo olotou mata-galuega faika mo fakai faika foliki, e isi katoa ne olotou tiute fai ki luga i te fakataunuga mo te fakagaluegaga o te Tusi Tulafono tenei. Te tiute o te fakapotopotoga i feitu tau meakai mo te Tokilakau i te lalolagi (FAO) ko te fesoasoani atu ki galuega fai e aunoa lele mo sena aiaa ki luga i te fakagaluegaga o te Tusi Tulafono tenei i atufenua takitasi. Te pogai ko te FAO e seai sena malosi o faka tele kae fakagalue fautuaga mo fakanofoga tau te faika io me ko maumea ika i atufenua takitasi. Mea nei ko te tiute saukatoa o Malo o atufenua.

Te faka-galuegaga o te Tusi Tulafono tenei ka mafai o fakataunugina manafai a Malo katoa e taumafai o faulua fautuaaga mo fakanofoga iei ki loto i tulafono faika i olotou atufenua. Ke iloa foki me e lasi te lagomalo mo te faka teleega fakalei o te mafuliga i tulafono. E tau mo Malo takitasi o faipati fakatasitasi mo tino galue i matagaluega tau te faika pela foki niisi fakapotopotoga aka ko te mea ke fakamalosigina te olotou lagomalo ki te tulafono. Fakaopopo atu kiei, e 'tau mo Malo o fakamalosi tino faika mo matagaluega faika i fakai ko te ko te mea ke fai-te ne latou ne polokalame, tulafono mo aofaga kola e olotasi kae fealofani foki ki luga i tapula mo te pogai tonu ne fai- te iei a te Tusi Tulafono tenei. A tulafono faika kola e fai teginia foki ne tino o atufenua takitasi, se auala foki taaua e tasi ki luga i te fakamalosiga mo te faka-galuegaaga o te Tusi Tulafono tenei.

Te pogai me ko te autuu tonu o te tama tusi tenei ko te fakamaina i se auala faigofie, naai feitu taua o te Tusi Tulafono. Se fakamoemoega ko fakamatalaga konei ka mafai o atili fakamaina iei a tino ki luga i tapula mo te pogai ne fai-te iei a te Tusi Tulafono tenei. E tau foki ke fakamalosi te Tusi Tulafono tenei i sose tulaga o atiakega tau te faika, faitalia me ne atiakega foliki io me tai 'lasi atu tela e aofia foki iei te fakaolaga o ika. Te tama tusi tenei e se faka-se-aogaa ne ia a te Tusi Tulafono faika lasi kae e taumafai i naai auala fol'iki o fai ke toka fakamatalaaga e atili fakamaaina iei a te Tusi Tulafono i feitu tau te faaika.

A te Tusi Tulafono ne fuligina ne te Fakapotopotoga Meakai mo te Tokilaakau i atufenua o te lalolagi (FAO) ki luga i 'gana e lima e aofia iei te 'gana Alapi, Saina, Peletania, Falani mo te 'gana Sepania. Fakaopopo atu kiei ko malo, kampane faika lasi mo niisi

fakapotopotoga, ne taumafai katoa o 'fuli te Tusi Tulafono tenei ki niisi 'gana aka e pela mo te 'gana Alapania, Croatia, Estonia, Farsi, Siamani, Iceland, Indonesia, Italia, Tiapaani, Poland, Lusua, Sri Lanka, Slovenia, Tamil, Thailand mo te 'gana iei Tagrina. A 'fuliiga o te Tusi Tulafono tenei i niisi o 'gana konei e mafai o maua i luga i te internet i te websi te a te Matagaluega Faika a te Fakapotopotoga ko te FAO.

Mo latou kola e fia maaina malosi ki luga i te Tusi Tulafono tenei kae e ma-nako foki ke maua ne 'kopi ma latou iei, e mafai o maua ne koutou manafai e asiasi koutou ki te fakatuaatusiiga tenei a te Matagaluega Faika a te FAO i luga i te Internet:

<http://www.fao.org/fi/agreem/codecond/codecon.asp>

Tino kola e seai ne kompiuta ke mafai o fesokotaki i luga i te Internet, fakamolemole fesokotaki ki te: Chief of Service, FIPL/Fisheries Department, Food and Agriculture Organization, Viale delle Terme di Caracalla, 00100 Rome, Italy ko te mea ke maua ne 'kopi ma koutou. Fakamolemole fakamaaina faka'lei i lua tusi a te 'gana e manako koe ke maua iei sau 'kopi o te Tusi Tulafono i te 'gana Alapi, Saina, Peletania, Falani io me ko te tusi i te 'gana Sepania.

Fakamatalaaga fakamaaina

Ke mautinoa loa me e toka kae lava foki a ika mo tupulaga gaasolo, e fakamaaina fakalei loa i loto i te Tusi Tulafono tenei, ko atufenua mo latou katoa loa kola e aofia i gaaluega tau te faaika pela foki mo te fakaolaaga o ika e 'tau o galue fakatasi o puipui kae fakaaoga fakalei a te maumea tenei ko te ika, pela foki mo kogakoga e 'nifo kae ola foki iei a ika. Tino katoa kola e gaalue i matagaluega faika e 'tau o galue malosi ko te mea ke tausi kae fakatumau a te faikaga o ika ki se tulaga tela e se fai valevalebina te faikaga o ika. E taua tenei mo te vaaitaimi nei ke lava ika mo tupulaga gasolo i aso mai mua. Te fakamunaga tenei ko te *maximum sustainable yield* io me ko te *fuafua 'tau o te maumea* e masani o fakaaoga mo fakamatala a te tulaga o te faika o ika kae maise ko ika maua. Ko tena uiga, ko tulafono katoa tau te faika o sose atufenua e 'tau o faite kae fakatoka mo te mafaufauga ko te mea ke maua se tokaga malie i te fakaogaga o ika kae ke lava foki te maumea tenei. E tau o tausi kae puipuigina maumea ika ko te mea ke lava kae toka foki te maumea tenei e aunoa mo se pokotiaga i te fakalavelave ko te oge-ika.

Tena la, te pogai tonu o te Tusi Tulafono tenei ko te fesoasoani ke atiake kae atili atafai fakalei maumea ika pela foki te fakaolaga o ika ke fakataunu a te tapula tenei.

E iloa fakalei ne tatou me i te faka-galuegaga o tulafono tau te faika e manakogina ki se aofaki tupe e lasi, kae ke lava foki te poto mo te atamai kola ne mea e faifaigata o maua i atufenua koi atiake kiae maise loa atufenua e seki lasi atiakega iei pela foki mo atufenua foliki. Te Tusi Tulafono tenei e fakamalosi ne ia ko fakapotopotoga i te lalolagi pela mo te FAO ke fesoasoani ki atufenua foliki konei ko te mea ke mafai o faite kae fakatoka ne polokalame ki luga i te atili fakalei-akega mo te fakaolaga o tulaga tau te maumea o mea ola ote tai.

Te Tusi Tulafono tenei e fakamatala ne ia auala e mafai ei ne matagaluega faaika o faka tele olotou galuega, pela foki mo vaega auala e fakaaoga kiei a vaega faika kesekese. Kafai e fai a feitu konei ko tena uiga ka fanofano 'lei foki iei a te fakaolaga o ika, te sokoga o matagaluega faika mo niisi atiakega aka tau te faika, ke oko foki loa ki te gaosiiga mo te fakatau-atuga o ika maua. E fakamalosiaina i loto i te tusi tenei ko Malo ke fakatau gaalue fakatasi i sose tulaga e tau atu ki te atiakega o galuega tau te faika.

Te tusi tenei e se fakamaina likiliki ne ia a galuega kola e 'tau o fai ne tino faika, matagaluega faaika e pela foki mo malo e fakagalue iei a te Tusi Tulafono. Ona ko te feitu tenei, a te FAO ka fakatoka ne ia pela me se ata fakamaina i mataupu kesekese kola e mafai o fesoasoani ki luga i te faka-galuegaga o te Tusi Tulafono. Te pogai taua iei ko te mea ke mafai o fesoasoani kae fakatonutonu foki iei a kalafaga o tino faika, latou kola e galue i matagaluega faika ke oko foki loa ki olotou menetia mo pule. I konei, ko mafai ei o iloa ne latou auala e faka-faigofie iei a te faka-galuegaga o te Tusi Tulafono tela ne fakamoemogina.

Faka-teleega mo aofagaga o mea ola ote tai

Te Tusi Tulafono e 'lago maalo ne ia atufenua katoa ke isi ne olotou fakanofoga mo tulafono tau te faika ko te mea ke mafai o fakatele fakalei sose atiakega tau maumea ika. Fakanofoga io me ko tulafono konei e 'tau o faka-galue e auala i te 'kau fakatasi o fakapotopotoga

katoa kola e isi ne olotou sookoga mo galuega tau ki te maumea o mea ola ote tai i te atufenua. E aofia iei ko matagaluega faika, tino galue i sose atiakega tau te faika, fakapotopotoga o te enivailomene ke oko atu foki ki niisi fakapotoga e fia ulu mai ki loto i polokalame faika.

E taua foki ke lei sokoga i te vaasia o malo ki luga i galuega tau te faika ona ko te maumea tenei ko te ika se maumea e fakaoga fakatasi ne atufenua katoa. Tela la, ko faka-alaala atu ne te tusi tulafono tenei ke fakatu ne fakapotopotoga tau te faika i atufenua o vasa kesekeke i te lalolagi. E tau foki ke fakamalosi fakapotopotoga kola ko oti ne fakatu kae fakagalue. Te vaa ga'lue fakatasi o atufenua se auala fua e tasi e faka-talitonugina me e mafai o fakataunu iei a te tapula fakamoemogina tela ko oti foki ne fakamaina atu i laupepa ki mua o te tusi foliki tenei. Te tiute o fakapotopotoga faika i atufenua mo atu-vasa kesekeke e fakamatala faka-lauefagina i loto i te sekisini ki luga i te vaa galue o fakapotopotoga faaika i atu-vasa mo atufenua o te lalolagi.

E taua ko matagaluega faika katoa i sose tulaga o atiakeega tau te faika ke faka-galue fakalei mai lalo o tulafono ko te mea ko maina tino e aofia i gaaluega faika kae ke tautali foki ki tulafono o olotou matagaluega.

E taua ke faka-teletele fakalei galuega ki maumea ika ko te mea ko galuega faaika mo gaosiiga o ika e fakafoliki te fakamasei ki luga i te enivailomene, e fakafoliki kaiga, kae fakatumau foki a te 'lei o 'kano o ika. Tino faika e 'tau o fakamau olotou vaega faika pela foki te aofaki olotou ika maua. Malo e 'tau foki o fakamalosi ne latou tulafono mo fakanofoga ko te mea ke patino a vaega o fakasalaga e tuku ki tino ofa tulafono. Te fakasalaga mo latou kola e ofa tulafono e mafai o fakasala ki tupe io me e tapale olotou laisene faika.

I taimi e fakatoka iei tulafono mo aofagaga tau te maumea ika, e taua ko atufenua ke 'kilo ki feitu e uke. E aofia i feitu konei ko faka-maumauga i mea tau sene mo nisi galuega pela foki mo te faka-faigofiega i te mauaga o maumea sene i te faika. E aofia foki te fakamaseiga o galuega tau te faika ki luga i te enivailomene mo olaga o tagata faika.

I-te fakatokaga foki o tulafono mo fakanofoga konei, e 'tau mo atufenua o faka-aoga foki fakamatalaga taai e maua ne latou i feitu tau te saienisi. Se gata i ei, ke moa foki e fakapuli te aoga o vaega faika pela foki mo te poto mo te atamai e fakaoga ne tino i olotou atufenua takitasi. I atufenua kola e se maua iei fakamatalaga tau te saienisi, e manakogina ke ata faai te fakalei iei a fakanofoga mo tulafono tau te faika.

Tino katoa pela foki mo fakapotopotoga tau te faika e 'tau o fakamalosiaina ke fakatau gaalue fakatasi ki luga i te fakaogaga o olotou mafauauga mo fautuaga e uiga mo galuega tau te faika. E taua foki ke iloilo fakalei a manakoga o tino o atufenua kola e lasi te faka na o latou ki luga i te faika pela mese vaega o te ola mo meakai a latou. E manakogina i konei ko atufenua ke akoako ana tagata maise ko tino faika mo latou kola e galue ki te faka-olaga o ika. E tau ke aofia tino katoa i te faka-taunuga mo te faka-galuegaga o tulafono faika ke tumau eloa te faka-aoga fakalei o te maumea ko te ika i aso nei pela foki aso mai mua.

E 'tau o fakatapu a te fakaogaga o paula, vailakau poisini mo niisi vaega faika aka kola e fakamasei ki luga i te enivailomene o ika, manafai e manako tatou ke puipui fakalei a te maumea ko te ika.

E 'tau foki mo atufenua o fakamalosi ko vaka faika fua kola e isi ne laisene faika ke talia o faika i olotou kogatai. I tafa iei e manakogina ke fakaoga ne vaka faika konei a vaega faika kola e talia mai lalo i fakanofoga mo tulafono faika o atufenua konei.

Te taua ke puipui feitu katoa ke moa e lasi te sona faika. E aofia iei te lasi o ika faikagina tela ka mafua iei a te mu-tana o ika mo tausaga maimua. E 'tau eloa o iloilogina fakalei a malaga faika ko te mea ke moa e too fai ke uke kae ke fuafua 'tau ko te mea ke lava kae ke se toega valevale foki a ika maua. I tafa iei, e isi foki ne faka-maseiga o mea faika ki luga i mea ola o te tai, pela mo kamu, kola ne feitu e 'tau o iloilogina ko te mea ke iloa fakalei a vaega mea faika kola e 'tau o fakaoga koi tuai o fano se faiva. Vaega faika mo mea faika e 'tau eloa o fili fakalei ke faka-foliki te faka maumau o ika kae ke se 'ma te foki ika manafai e 'sao mai luga ise faiva. A mea faika foki ko 'tau o fakaoga te vaega tela e se lasi te fagotagina iei ika e se manakogina (ika se manakogina io me seki taketigina); io me ko ika kola ka faka maseigina.

Mea faika mo auala faika kola e se manakogina io me e mafua iei a te lasi o fakamaseiga ki olaga o ika ko 'tau o faka sei.

Kaakoo kola e ave i luga i vaka faika e 'tau foki o iloilo fakalei koi tuai o togi ko te mea ke faka-foliki a mea sê faka-aoga io me manakogina pela foki mo kaiga. Tino kola ea latou a vaka faika fakatasi foki mo kauvaka e 'tau o tuku i olotou mafaufau me i te laku valevale o kaiga e lasi te fakamaseiga kite tai.

I te puipuiga o te ea ke lei, e 'tau mo atufenua o faka-gaalua a vaega fakanofoga 'lei kola e tauga tonu ki te faka-folikiga o te ea masei. E aofia ei te faka-mafuaga o te ea masei tela e maua mai luga i te fakaogaga o aisa mo fakamoko a ika i luga i vaka faika. A vaega keesi masei konei ko 'tau o se faka aoga.

Koga e masani o ola iei a ika e pela mo koga 'sokosoko i vai, togo, kautua mo te namo e 'tau eloa o puipuigina mai luga i sose vaega fakamaseiga io mese faka-kaikaiga. I atufenua kola e fakamaseigina iei a te maumea tenei ko te ika ona ko fakalavelave tutumau o te olaga ki luga i kaumatagi mo afaa, e 'tau o fakatokatoka fakalei ke tausi kae puipui mea ola ote tai kae ke fakaoga fakalei foki manafai ko manakogina.

Vaka faika o atufenua maumea

Atufenua kola e faika olotou vaka faika i tua atu olotou kogatai e 'tau o fai te olotou tiute o fakatoka pepa fakamaonia io me ne laisene, kae e 'tau foki o faka-patonu me ko talia ke faika i koga- tai kona. Atufenua foki konei e 'tau o tusi kae fakamau fakalei ki lalo a igoa o vaka faika pela mo niisi fakamatalaga likiliki ake e uiga mo te malaga faika i tua atu olotou kogaa-tai totino.

Vaka faika o atufenua maumea konei kola ko talia olotou vaka ke faika i kogatai o nisi atufenua e 'tau o 'lei olotou vaka faika. E tau foki o isi ne faka-tokaga e puipui ei ola o tino galua i luga pela foki mo te vaka faika. I konei, ka mafai o maua se fesoasoani i feitu tau tupe, se iloa manafai e tupu fakalavelave seki fakamoemoegina. Kae e silia atu la iei ko vaka faika eloa fakatasi mo olotou mea faika (fishing gear) e 'tau eloa o fakamailoga fakalei ke fealofani mo fakanofoga o tulafono atufenua o te lalolagi. Sose fakalavelave e tupu i te vaasia o se

atufenua mo tino mai atufenua i tua atu e manakogina ke fakaoko kae fakailoa foki ki olotou malo.

Uaafu sai vaka o atufenua

E 'tau o faka-galue vaega auala kola e aofia iei te iloilooga fakalei ki vaka faika mai atufenua i tua atu manafai ko tau i olotou uaafu-sai-vaka o nisi atufenua. Sei vaagana se vaka ko tau fakavave aka ki uta ona ko tulaga o fakalavelave fakafuasei, ko te mea ke mafai o fesoasoani ki te faka-talitonuga me i te vaka faika tenei e seki soli ne ia tulafono faaika. Atufenua kola e 'sai aka kiei vaka faika e 'tau o galue fakatasi mo atufenua kola e o latou te vaka io, me faka-galue ne latou te vaka faika, i te vaitaimi tela e manakogina iei se fesoasoani mo se fakalavelave tupu fakavave. E aofia i fesoasoani konei ko sukesukeega manafai e isi ne fakanofoga mo tulafono seki tausii kae tautali kiei vaka faika.

Kogakoga 'sai vaka kae taula foki iei vaka faika e 'tau o lei e aunoa mo se fakalavelave e mafai o oko ki luga i vaka faika. I luga i kogaakoga konei e 'tau eloa o toka mea iei pela mo mea fai galuega e manakogina i taimi e tau aka iei se vaka faika mo fai-te ana koga masei, ke isi kae lei foki koga e 'nifo iei tino fakatau ika. E taaua ke toka vai, ke lasi te 'tu 'ma kae ke toka foki tulamu mo 'pei kaiga.

Galuega ki te fakaolaaga o ika

Te tapula taua mo galuega tau ki te fakaolaaga o ika, e tauga tonu ki te ata-puipui, faka uke kaiga-ika pela foki mo te faka-folikiga o se faka-maseiga e maua ne ika e ola saoloto i tai. I konei, e mafai o lavea ne tatou a te fanaka ki luga o te aofaki o ika tela ka lava mo 'kai a tino.

Niisi mea aka pela mo te vai, namo io meko kogaa laukele e masani o fakaaoga ne tino tokouke io me e fakaogagina ne tino i feitu taaua ake. I taumafaiga la ke moaa e tupu fakalavelave i te vaasia o tino e faka-aoga maumea konei, e 'tau o isi ne fakanofoga mo palani o atufenua e mafai iei o tufatufa 'pau a maumea konei ki luga i tino e aunoa mo se faameo ia latou.

E 'tau foki mo atufenua ke fai taumafaiga kola e tauga tonu ki te

olaga 'lei kae gali o ana tagata. E aofia iei ko saolotoga ki luga i kogaakoga faika lauiloa. Ko polotieki la ki te fakaolaola o ika e tau o seai sena aia ki saolotoga o tino faika konei. E tau o fai ne fakano fonofoga mo aual'a ki luga i te iloiloga mo te faka-feleega o polotieki tau ki fakaolaga o ika, ke moa loa e isi se fakamaseiga e fai ki luga i niisi mea ola aka i tai. I tafa ei, e 'tau o fakaetete ki vaega mea fagai/meakai o ika fakaolaola, pela foki mo vailaakau e fakaaoga ki luga i te fakaolaga o ika. Te faka-aogaaga o vailakau malosi kola e puipui ei a ika mai masaki pisi e tau o ata-fai, ona e mafai o fakamasei ki luga i te enivaelomene. Se faitu e taaua foki ke faka-tumau te ola lei o ika ko te mea ke lasi te sene maua ma fakatau atu ki tua.

I se tulaga tela ko mafai o pisi te fakamaseiga o te galuega ki te fakaolaga o ika ki tua atu mo kogaatai o se atufenua, maise loa mafai te itun kaiga-ika fakaolaola koi fou, e tau o fai ne faipatiiga fakalei i te vaasia o malo konei e lua. E tau foki mo atufenua o galue fakatasi ki luga i te fai tega o ne tulafono ki luga i te aumaiga mo te aveaveega o kaiga-lakau mo manu mai se koga e tasi ki se iei koga aka. I taimi e palani iei so se polotieki fakaolola ika a so se atufenua, e 'tau o fakatoka ne ia ne vaega faka-nofoga lei. E tau foki o fesoasoani fakatasi a matagaluega io me ko kampane faika i te salasala auala e fakatumau kae faka-uke te aofaki o kaiga-ika kola ko lasi te se mauagina i kogaa tai o tatou. Ko kaiga-ika taugatonu ki polotieki penei ko kaiga-ika kola e mafai o galo ki te se gata mai manafai e se tonu faka-nofoga mo auala faika e faka aoga ne tatou.

Faka-aofiaga o maumea ika ki faka telega fakalei o koga laukele pili ki tai

I taimi e fai ei palani ki luga i te fakaogaga mo saolotoga o tino ki luga i maumea i tai pela foki kogaa laukele pili ki tai, e taaua ke amanaia manatu o tino katoa. E aofia ei mafaufauga mo olaga saukatoga o tino faika. E taua ki faitu nei ona me i te lasiga o kogakoga, tino faika e nofo pili ki tai.

E tau o atafai a vaega faika valevale io me ko polotieki faika i atufenua foliki kola e tamilogina ne te tai pela mo Tuvalu. E tau ke patino loa kogakoga e fakaogina ne tino kesekese manafai fua e tupu

se kinauga i vasi o tino io me ko potukau kola e fakaoga koga-tai io mo ko koga-laukele pili ki tai. Ko tau o isi se faka-nofoga lei ko oti ne fai tela foki e lotomalie kiei te taulasiga i taimi o kinauga. E tau o fakatau-sokotaki tino nofo pili kae fakaoga fakatasi foki maumea i tai e uiga tonu loa mo te atili-atafaiga io me ko te atili-fakatele fakalei maumea i tai pela foki kogakoga i tai kola e fakaogina ki nisi mea.

Fakatokaaga mai tua o te faaika mo te Fakatauatuuga o ika

E 'tau o fakamalosi ne atufenua ke 'kai a tino ki ika kae ke fakamalosigina foki feitu e lei iei te tausiiga o ika, ke oko foki loa ki luga i niisi maumea e maua i tai. E taua ke faka malosigina ne atufenua a te tulaga ki te 'lei o te 'kano o ika ke puipuigina foki iei a te ola o tino kola e kai ne te ika. Se gata i ei, e tau ke puipui foki vaega auala se tonu i te fakatau atuga o ika ki maketi io me ko atufenua 'lasi i tua atu (e aofia iei ko te fakamau pelo a lipoti o ika e fakatau ki luga i maketi). E taua foki ko atufenua ke fakatau galue fakatasi o fai te mea e manakogina i feitu tau te tausiiga o ika mo te faiga o polokalame a latou ki luga i te fakatokaga o pepa o vaka faika.

Auala ki luga i te gaosiiga, aveavega mo te tausiiga o ika e 'tau eloa o faka-fealofani mo te enivaelomene (auala e 'tau o se fakamasei ki te enivaelomene). E pela mo kaiga mo mea e se manakogina mai tua o te taimi faika e 'tau o faka-foliki. Ko ika se manakogina ne tino faika e 'tau eloa o fakaoga ki nisi feitu. Ko te fakaogaga o vai, te iti, fafie mo nisi mea ake foki kola e fakaoga mo gaosi a ika e 'tau foki loa o atafai fakalei. E taua foki ke faka-tulaga ki luga ne tino-gaosi ika me i mea kona mai luga e fakaoga mo te fakaleiga o te tulaga mo te togi o te ika tela ka fakatau atu ki tua.

Tulafono ki luga i te fakatau-atuuga o ika pela foki mo niisi vaega o te gaosiiga o ika e 'tau o faigofie, maaina kae olotasi foki mo tulafono o atufenua i te lalolagi. E 'tau foki loa o fai faipatiiga mo tino faika, fakapotopotoga e gaalue i feitu tau enivaelomene mo fakapotopotoga e faka aoga ne latou a ika i sose taimi e iloilo iei olotou tulafono tau te faika. E 'tau foki o fakailoa ki niisi atufenua aka manafai ko isi ne faka mafuliiga e fai ne se atufenua ki ana tulafono faika. I konei e lava ei taimi nisi atufenua o aofaga tulaga olotou maumea e maua i te ika koi tuai o fakatau atu ki niisi maketi i tua atu.

Se faitu e taua ko te fakatau koloa i te vaasia o atufenua o te lalolagi ke se aofia iei a te faka-tauatuga o vaega kaiga-ika kola ko lasi te 'galo atu. Kae, e tau ke fakamalosi ne latou a te faka-galuegaga o feagaiga faaika e faka-tulafono iei a te faka-tauatuga o vaega ika konei. E se gata iei, te faka-tauatuga o ika mo niisi mea e maua mai luga i te gaosiiga o ika e se 'tau o solisoli ne ia te tulaga o te puipuiga mo te faka-tumauga te maumea o ika i tai.

Sukesukeega tau te faaika

E 'tau mo atufenua o ma tea ne latou me i tulafono ki luga i te atili-fakaleiga o gaaluega tau te faaika e manakogina se atamai e lasi i faitu tau te saienisi. Tela la, atufenua katoa e taua ke fakatoka ne olotou mea faigaluega ke toka mo fai olotou sukesukega konei kae ke akoako foki ne ana tino poto koi 'tupu aka. Fesoasoani i faitu tau tupe mo fakapotopotoga i atufenua o te lalolagi e 'tau foki o ligo maalo ne latou atufenua konei i olotou taumafaiga o fai olotou sukesukega ia latou eloa, maise ko manakoga mai atufenua foliki kae mativa seki lasi atiakega iei pela mo Tuvalu.

I taumafaiga ke fai ne sukesukega, e 'tau mo atufenua o iloilo fakalei te tulaga o te ika i olotou atufenua e pela foki mo koga koga e 'nofo kae ola iei a ika. I konei e mafai o ma -tea fakalei ne latou manafai e isi ne mafuliiga i te aofaki mo te lasi o ika maua. E 'tau o fakamau fakalei ki lalo fakamatalaga e maua me e pefea te tulaga o te fakamasei o vaega mea faika ki luga i ika, ke oko foki loa ki niisi mea ola aka i tai. E taua vaega sukesukega penei i taimi e palani iei se atufenua o togi mai ne ia vaega mea faaika fou io me ko vaega poto faika. Niisi tulaga ko faitu ki luga i te tulaga o te fakaogaga o mea faika konei ne tino mo faitu foki ki te faka-tauatuga o ika.

E 'tau foki mo atufenua o fakatau sokotasi e uiga mo atamai fou kola ne pogai mai i taumafaiga mo sukesukega a atufenua valevale i te lalolagi. Kafai ko sukesukega e fai i loto i kogatai o niisi atufenua aka, e taua ko tino fai sukesukega ke tautali ki tulafono faika e fakagaluega atufenua kona e fai iei olotou sukesukega. Fakamatalaga o gaaluega tau te faika mo niisi pepa fakamaoni katoa e 'tau eloa o tuku atu ki fakapotopotoga faika i atufenua o te Pasefika ko te mea ke mafai o

tufatufa fakavave atu ki niisi atufenua aka kola e manako kiei.

Te vaa ga'lue fakatasi o atufenua i koga-vasa o te lalolagi

E maina 'kii me i atufenua mo faka-potopotoga faika i koga vasa o te lalolagi e 'tau o galue fakatasi i feitu e uke e tau atu ki ika. Auala o faka-teletelega o maumea ika e fai ne se atufenua e tasi e 'tau o faka-fealofani mo faka teletelega foki kola e fakaaoga ne niisi atufenua, maise i taimi e faika ne latou a te itun kaiga-ika loa e tasi. E se gata iei, te va ga'lue fakatasi o fakapotopotoga faika i koga vasa o te lalolagi e tau o faka-foliki ne ia avanoaga o fakalavelave tupu i te vasia o atufenua. Kae e tiga iei, kafai ko isi se fakalavelave e tupu, e 'tau eloa o fai taumafaiga o fakalei te fakalavelave tena i se vaitaimi toetoe kae ke fai foki ise auala filemu.

E 'tau mo fakapotopotoga faaika i koga vasa o te lalolagi o kausaki ke mafai o paleni io me ma te te togi o taumafaiga a latou ki luga i te puipuiga, faka teleega fakalei mo te faiga olotou suksesukega mai luga i atufenua kola e 'kau atu kiei. Fakaopopo atu kiei, a sui mai fakapotopotoga faika foliki i luga i atufenua io me se fakai e 'tau foki o talia ke fakatasi atu ki galuega fai a fakapotopotoga faika i koga vasa o te lalolagi.

Sea te uiga o mea katoa konei?

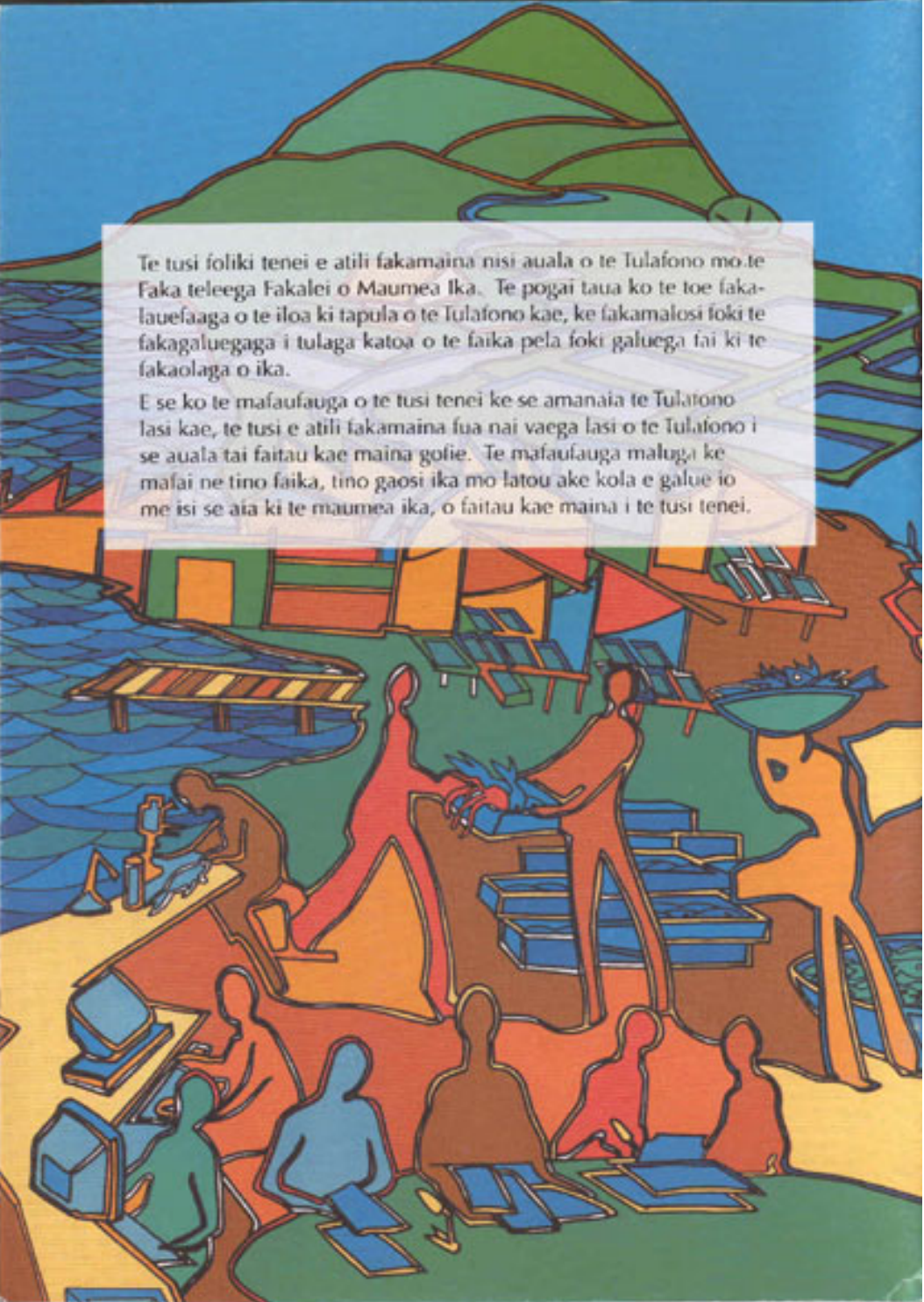
E pela mese maumea e mafai o toe fakafou io me fakatumau, a te ika e mafai o faikagina io me fakaogagina i tausaga taki tasi manafai e 'lei kae faka-galue fakalei tulafono faika. Pela mo tulafono mo fakanofofoga ki fakaogaga o vaega faiva se fakamasei ki te natula o tai pela foki mo te faka-aogaga fakeli o te maumea ika mo mea ola i tai. E pena foki loa te fanoga o te galuega ki luga i te fakaolaga o ika, e tau o fakamalosi mafai se lasi te fakamasei ki te enivaelomene mo niisi mea ola aka. Ko oti ne fakapatonu te lasi o fesoasoani lasi a aofia sene maua mo te atiakega o maumea totino i atufenua kesekese, mai loa i vaega polotieki fakaola ika penei.

E aoga te tusi tulafono mo te faka-telega fakalei o maumea ika, kae ke faka-galue fakalei ne tino katoa kola e gaalue i matagaluega faika mo te faka olaga o ika. Kafai tenei te tapula, e fakatautauagina

pela me i ika pela foki mo maumea e maua i te gaosiiga o ika ka uke 'kii loa kaeka lava kae 'toe foki mo tatou i aso nei pela foki tupulaga gasolo mai mua. I te tonuga loa, se tiute taaua mo tupulaga i aso nei ke taumafai malosi o atafai te ika ko te mea ke lava kae 'toe foki mo tupulaga gasolo o aso mai mua.

Te Tusi Tulafono mo te fakateleega fakalei o gaaluega tau te maumea o mea ola ote tai e fakatagi atu ki atufenua mo tino katoa ke galue fakamalosi i te faka-aofiaaga o tusi tenei ki loto i fakanofoga olotou matagaaluega faaika ko te mea ke tuputupu lei kae malosi foki maumea mea ola ote tai. I te fakaotiga, te vaega faifaiga tenei ki te fakateleega fakalei o gaaluega ki maumea ika ka maafua mai iei fuataga lei kae fakafiafia loto, maise ki luga i te tulaga o te uke o vaega itun kaiga-ika. E faka-talitonugina foki iei te 'lei o meakai mo te faka-tumauga o te alaga-sene o tino mo olotou atufenua.

Kafai ko atufenua katoa i te lalolagi e fesoasoani fakatasi o fakataunu fakanofoga mo te fakateleega fakalei o feitu tau te maumea mea ola ote tai, ko tena uiga ka malaku a ika mo tupulaga gasolo e uke mai mua. Te fakamoemoega maluga o te Matagaluega faika a te FAO me e taaua malosi a te tamaa tusi tenei kia koutou kae ke fesoasoani foki koutou ki te faka-malosiiga ko matagaluega faaika katoa mo te fakaolaga o ika ka faka-gaalue kae faka tele fakalei ise auala lei kae tokaaga malie.

Te tusi foliki tenei e atili fakamaina nisi auala o te Tulafono mo te Faka teleega Fakalei o Maumea Ika. Te pogai taua ko te toe fakalauefaaga o te iloa ki tapula o te Tulafono kae, ke fakamalosi foki te fakagaluegaga i tulaga katoa o te faika pela foki galuega fai ki te fakaolaga o ika.

E se ko te mafaufauga o te tusi tenei ke se amanaia te Tulafono lasi kae, te tusi e atili fakamaina fua nai vaega lasi o te Tulafono i se auala tai faitau kae maina gofie. Te mafaufauga maluga ke mafai ne tino faika, tino gaosi ika mo latou ake kola e galue io me isi se aia ki te maumea ika, o faitau kae maina i te tusi tenei.